

УДК 821.161.2-1-09

ЖАНР ВІЗІЇ У ТВОРЧОСТІ ПОЕТІВ ПРАЗЬКОЇ ШКОЛИ

Шацький І. В.

*РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»
E-mail: igor_shatsky@mail.ru*

У статті розглядаються проблеми, пов'язані з осмисленням та інтерпретацією оніричних фрагментів у творчості поетів Празької школи. З'ясовуються причини звернення до жанру візії. Висвітлюється природа оніричних елементів та їх функції. Розглядаються особливості їх застосування у творчості митців. Утверджується думка, що оніричні картини в творчості митців виступають своєрідними формами вираження авторських інтенцій, органічною частиною встановлення зв'язків зі світом. Форма художнього сну дозволяє в одній точці оніричного простору концентрувати найбільш вагомий для митців ідейний блок. В оніричному просторі творів поетів-«пражан» відбувається самоідентифікація екзистента. Ліричний герой у психодинаміці еволюції його характеру великою мірою творить образ автора і ніби зміцнює власне автора в його реальних діях.

Ключові слова: лірика, поезика, візія, онірокрітика, модус, екзистент, ліричний герой, ліричний персонаж.

У своїй літературній практиці кожен письменник так чи інакше звертається до зображення несвідомого. Сновидіння екзистентів, їх марення, взагалі будь-які холотропні стани, отже, стають предметом досліджень літературознавців, оскільки в них часто закладено цінну інформацію для тлумачення творчості митця, художнього твору як розуміння супровідних психологічних подій, пов'язаних з його написанням. Візіонерські картини в творчості митців часто як своєрідна мізансцена промовляють до читача у формі знаків, що є актуалізованим простором досліджень суб'єктної сфери лірики.

Діапазон дослідницького інтересу до творчості поетів Празької школи доволі широкий і характеризується переходом від описових та ознайомчих праць до вивчення тексту на основі його внутрішніх особливостей (Л. Череватенко, М. Ільницький, Ю. Ковалів, М. Крупач, Б. Червак, Т. Салига, П. Іванишин, Н. Заверталюк). Останніми роками помітним є активне звернення до релігійно-філософських аспектів творчості митців, її стилістики (О.Таран), емоційної темпоритміки (Л. Чернявська), особливостей мовотворчості поетів (С. Єрмоленко). Проте дослідженню оніричного простору мистецької спадщини поетів-пражан приділено недостатньо уваги, що зумовлює напрям аналізу. Мета статті – з'ясувати мотивацію звернення поетів Празької школи до жанру візії, зображення холотропних станів екзистентів, тієї основи, на якій у процесі творчого мислення виникає потреба у такому зображенні, особливості функціонування оніричних елементів як чинників змістового наповнення твору.

Однією з їх усталених властивостей є те, що візіонерські образи завжди породжуються засобами символізації. На думку К. Юнга, символ сприяє трансформації психічної енергії несвідомого у енергію практичної реалізації мети

[6, с. 188]. За спостереженням Е. Нойманна, “світ символів утворює місток між свідомістю, яка бореться за те, щоб вивільнити і систематизувати себе, та колективним несвідомим і його трансперсональним змістом. До того часу, поки цей світ існує і продовжує діяти через ритуали, культури, міфи, релігію та мистецтво, він не дає двом сферам розколотися, оскільки внаслідок дії символу один бік психічної системи постійно впливає на інший і встановлює з ним діалектичні взаємозв’язки” [4, с. 377].

Символізація як спосіб синтезу оніричного образу не має якоїсь іншої його креативної схеми. Більше того, як зауважує Т. Бовсунівська, «для оніричного символу вагомим є саме безкінечність езотеричної семантики, на яку він спирається, оскільки саме на ній ґрунтується його “непрочитаність” до кінця, його містична смислова тяглість. Літературознавча ідентифікація оніричного символу, отже, має бути синкретизацією спостережених наукою закономірностей психічного сновидного стану людини (де власне й утворюється сфера імаго нічної містифікації змісту, досвід сновидінь стає джерелом таких утворень) з теорією символу, а точніше, з культурологічним крос-культурним рівнем такої теорії символу. Психоаналітичні критерії характеристики сновидінь у більшості випадків можуть слугувати мотивацією тематико-мотивної структури художнього оніричного тексту» [1, с. 17].

Візіонерські картини поетів пражької школи великою мірою обумовлюються загальним пафосом їх творчості. Як приклад, наведемо вірш О. Ольжича «Змій»

У вірші ліричним персонажем виступає змія, який тримає в полоні принцесу. У казках за традиційним сюжетом змія завжди перемагав лицар, який мав за мету врятувати принцесу. Зазвичай у таких творах основна увага приділялася змалюванню чеснот лицаря, який виявлявся сильним, мужнім і здатним на самопожертву. Лицар (добро) завжди перемагав змія, який символізував зло. О. Ольжич не змінив традиційного сюжету: лицар переможе. Але оповідь ведеться від імені змія. Він знає, що буде переможений і загине, проте не вагається вийти на двобій і загинути. Тобто, за такою релятивно перевернутою ситуацією вгадується цілеспрямованість саможертвоних інтенцій Ольжичевого ліричного героя.

Характер ліричного героя О. Ольжича зумовлюється насамперед в авторській концепції бачення світу й усвідомлення свого призначення. Релятивізм же у підході добра і зла, думається, також має свої підстави. Наприклад, змія (біблійна тварина), спокушаючи Єву, видається дияволом (злом), але він спокушає її яблуком пізнання, і фактично – це перший крок до пізнання людиною світу. Імпресіоністичність картини у творі досягається передусім використанням кольорової лексики (“срібний місяць”, “голубкою рожевою”). У поезії звучить також мотив передчуття власної долі. Ліричний персонаж усвідомлює майбутню поразку, передчуває, що загине, проте відступати не збирається. Створюється враження, ніби він свідомо хоче загинути, бо тут він втратив сенс свого життя, бо королівна до нього – “зимна”, вона чекає свого лицаря, а без королівни втрачається сенс буття змія (“Сім голів я маю, надокучливий, / Та єдине серце маю я” [5, с. 67].

Співзвучним є вірш “Візія”. Застаріле значення слова “візія” – це передбачення власної долі. Візія як художній прийом широко застосовується в українській

літературі, зокрема в жанрі поеми (“Сон”, Т. Шевченка, “Попіл імперій” Ю. Клена). Візія як ліричний жанр набуває рис стійкості, окреслюються постійні елементи цього жанру: опис картин негоди, мотиви передчування трагічного, кінцевості, смерті, страх безвісті майбуття, подекуди апокаліптичні мотиви загибелі людства. Але, як правило, ліричні медитації візії насичені оптимістичними вкрапленнями. Такі твори знаходимо в поезії Є. Маланюка (“Візія”), О. Лятуринської (“І знову цілу ніч верзлося...”)

Візія О. Лятуринської “І знову цілу ніч верзлося...” близька до поезії О. Ольжича “Змій”. Їх об’єднує використання засобу напівмарення-напівсну. Обидва твори починаються вказівкою на перцептивний стан ліричного героя, поетична фантазія якого спрямована на підсвідому репродукцію власних відчуттів: “І знову цілу ніч верзлося...” (О. Лятуринська), “Цілу ніч верзлися сні недобрії...” (О. Ольжич). Візія “Змій” насичена міфічними символами: Мева (чайка) – народнопоетичний символ, “Сім голів” – біблійний символ. Вірш “І знову цілу ніч верзлося...” побудований на основі конкретно-чуттєвих асоціацій споглядання ліричним героєм уві сні власних дій, фізичного стану, зміни зорових образів, які асоціюються з абстрактними поняттями (“За мною полум’я і дим, / Гаряча заграва над станом, / Безправ’я над добром моїм”). Цей твір проіннятий мотивом особистої духовної несвободи ліричного героя, якого підбадьорює надія на власне звільнення, що обов’язково здійсниться: “Та прийде день мій невблаганно, ще мить, ще мить”.

Назва віршів О. Ольжича та Є. Маланюка “Візія” вказує на їх жанрову специфіку. “Візія” О. Ольжича розпочинається картиною негоди, співзвучної з початком революційного маршу, в якому відчувається впевненість ліричного героя у позитивних перспективах. Проте є і нотки хитань: “...І не в безвісті шлях цей?”. Ледь схоплено у творі й сцену прощання – традиційний народнопоетичний мотив: “На ганку ще раз мати, / А ти вже доп’яв стремен” [5, с. 76]. Немає пояснень мети і обставин походу, лише констатуються чуттєві реалії. Мотиви трагічного й оптимістичного ніби переплітаються. З’являється ілюзія незавершеності: існує тільки теперішнє.

Маланюкова “Візія” – це передбачення Страшного суду. Початок твору констатує кінцевітність ситуації: “Все, що має статися, вже сталося”. Перша строфа вірша нагадує тишу перед негодою. Початок справедливого суду Бога над людиною бачиться у страшних “кривавих небосхилах”, “розчахненій височині”, хитанні й падінні башт. Благодатна буря “змете руїни, як сміття”, і людство “встане перед карою Руки”. Свідком діянь людини стане Вічність, що випишує події у величній книзі Спостережень.

Мотиви Страшного Суду в поезії О. Ольжича інтерпретовані в дусі пошуку істини, справжньої сутності життя, героїчного ідеалу. З творів О. Ольжича виразно постає образ Долі та апокаліптичний образ Кінця. О. Ольжич був переконаний, що “Лаврами діл, а не слова, / Вінчає велика пора” [5, с. 81] – пора боротьби за національну свободу і державну самостійність. “Нащо слова? Ми діло несемо” [5, с. 74], – категорично заявляє він, маючи на увазі не поетичну творчість, а словесну демагогію. У героїчний час, вважав О. Ольжич, треба бути гідним “учинку, що горами руха” [5, с. 93], відзначатися “ділами і змаганнями сторуками” [5, с. 128],

“горіти і п’яніти, / Шоломом п’ючи, / І життя наопашки носити / На однім плечі” [5, с. 115]. Така зневага до смерті, яка в юнацькі роки пояснюється максималізмом, у зрілому віці зумовлюється насамперед передчуттям незабарної, неминучої величі Кінця – як “найбільшого чину”, якого жадає революція [5, с. 71], “найвищого вінка” буття повного, широкого і скорого, буття “небезпечної гри” [5, с. 64]. Власну ж долю, значною мірою передчуту до найтонших фізичних і психологічних нюансів, поет обумовлював трьома рівноцінними і нероздільними, в його розумінні, чинниками: велінням незбагненого Всесвіту, своєю духовною волею і впливом суспільних обставин. Прикметно, що фаталістичну дію “неба” на О. Ольжича тонко відчула й стисло, але містко визначила його дружина. “Він приречений, – писала Катерина Білецька-Кандиба у спогадах про чоловіка. – Він передбачає свій неминучий кінець, бо так йому писано від Бога” [5, с. 198]. Визнаючи, що “Господь багатий нас благословив / Дарами, що нікому не одняти: / Любов і творчість, туга і порив, / Одвага і вогонь самопосвяти!”, О. Ольжич, проте, залишав за людиною право вільного вибору: «Іди ж сміливо і бери один, / Твоєму серцю найхмельніший келих» [5, с. 121]. Отож у світосприйманні О. Ольжича сусідять і фаталізм, і визнання за людиною свободи волі.

Міфопоетичний мотив боротьби лицаря з чудовиськом відтворено в образній структурі поеми Ю. Клена «Попіл імперій». Цей мотив реалізується у образах героїв легенд, міфів, казок, героїчного епосу, які «збороли дракона». Іван – дурник, що впіймав перо жар-птиці, св. Георгій – змієборець, Зігфрід, Роланд, лицар Парсіфаль – шукач чаші Грааля – все це різні іпостасі омріяного автором героя – «лицаря срібнолукого», що має визволити царівну – Україну з-під влади чудовиська. Інша іпостась цього образу – це Жінка, втілення вічної жіночності, яка має врятувати світ: «Де вона, жінка, що, маючи світ рятувати, стала б на чаті, срібну лілею тримаючи, в ясностях шати, – там, на високій горі...» [2, с. 349]. Як пише Михайло Орест, «добро повинно накласти панцир і вступити з інфернальними силами в безоглядний бій... Примат абсолютного добра та абсолютної істини ... хоче перемогти і переможе дракона. Лицарі св. Грааля, господня рать покидають нагірний замок духових прозрінь та екстаз і йдуть в долини людські, щоб оборонити там потоптану правду і зневажену чесноту... Так, свідомість правоти свого діла перед лицем вічності і її непідкупним судом породжує могутній психологічний комплекс непідхильності, окриленої скерованості, відваги і витривалості» [2, с. 603]. Втіленням ідеального воїна виступають в поемі античні герої: Гектор, Ахілл, Тезей, який здолав Мінотавра, рятівник Андромеди Персей. Справжніми лицарями змальовані і поети-неокласици – Микола Зеров, Павло Филипович, «як небо, гордий, сильний, як земля, і скарано його, як Прометея», М. Драй-Хмара, а також Лесь Курбас «лицар без вад», поет Олег Ольжич («він воїн був, був лицар, був поет»).

Ідея шляхетної, досконалої надлюдини, здатної пожертвувати собою в ім’я прийдешніх поколінь, близька Ю. Клену, він і себе вважає поетом-воїном, готовим стати золотим мостом у майбутнє: «Що ти еси? Ти у майбутнє міст над прірвою знедоленого віку» [2, с. 132]. Це ніцшеанська ідея, як і образ – концепт мосту, наскрізний в поемі, очевидно, запозичений з книги Ніцше «Так казав Заратустра»,

де він трактується як шлях до надлюдини. В іранській міфології міст – чинват – розділяв царства мертвих і живих. У релігії зороастризму розпорядником на цьому мості був Заратустра, який проводжав по ньому душі праведних. У Ніцше сказано: «Людина – це лінва, напнута між звіром і надлюдиною, лінва над прірвою... Я люблю тих, котрі живуть не інакше, як приречені на загибель: адже вони ступають по лінві» [3, с. 13].

Висновки. У сучасному літературознавстві онірокритика стає дедалі більш популярною, оскільки сновидіння екзистентів художнього твору є вагомим засобом розкриття мистецького задуму. Першорядним завданням такого аналізу є встановлення зв'язку оніричного фрагменту із змістом твору, його роль у розкритті художнього задуму.

Поети Празької школи як репрезентанти традиційної поетики середини ХХ ст. у своїй творчості втілюють ідейно-естетичні ідеали, життєву позицію, свої осяяння, думки, переживання і розуміння життєвих процесів. Оніричні картини в творчості митців виступають своєрідними формами вираження авторських інтенцій, органічною частиною встановлення зв'язків зі світом. Форма художнього сну дозволяє в одній точці оніричного простору концентрувати найбільш вагомі для митців ідейні блоки. Досліджуючи їх тексти як певну цілість, легко помітити той внутрішній нерв, ту серцевину, що в'яже в єдине ціле різні тематичні розгалуження і стильові ознаки. Цим нервом, цією серцевиною є особистість автора, сповнена спраги мислі і дії, тієї активності, що духовно пориває всю істоту, часто розриваючи її на частини, але це частини єдиного організму. В оніричному просторі творів митців відбувається самоідентифікація екзистента. Ліричний герой у психодинаміці еволюції його характеру великою мірою творить образ автора і ніби зміцнює власне автора в його реальних діях. І якщо власне автор все-таки живе *тут і тепер*, то його ліричний герой – у різних часопросторових вимірах, його пам'ять легко ширяє в епохах, спрямовується із давнини до сучасності та прозирає майбутнє. Велична мета зумовлювала всепоглинаючу віру, яка у свою чергу породжувала безмежну відвагу. Так формулювався характерний для ліричного героя поетів-пражан стан героїчного піднесення, у якому людське життя поза своїм громадянським призначенням уявлялося позбавленим самоцінності. Цій ідеї, підкорені, зокрема, й візіонерські картини поезії митців.

Список літератури

1. Бовсунівська Т. Достовірність онірокритики та її постмодерні стратегії / Т. Бовсунівська // Сучасні літературознавчі студії: Оніричні парадигма світової літератури. – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2004. – С. 14–22.
2. Клен Ю. Вибране / Ю. Клен. – К. : Дніпро, 1991. – С. 602.
3. Ніцше Ф. Так казав Заратустра / Ф. Ніцше. – К. : Дніпро, 1993. – 122 с.
4. Нойманн Э. Происхождение и развитие сознания / Э. Нойманн. – К., М. : Рефл-бук, Ваклер, 1998. – 448 с.
5. Ольжич О. Незнаному Воякові / О. Ольжич. – К. : Дніпро, 1994. – 432 с.
6. Юнг К.-Г. Психология бессознательного / К.-Г. Юнг. – М. : АСТ, 1996. – 389 с.

Шацкий И. В. Жанр визи́и в творчестве поэтов Пражской школы / И. В. Шацкий // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. Часть 2. – С. 94–99.

В статье рассматриваются проблемы, связанные с осмыслением и интерпретацией онирических фрагментов в творчестве поэтов Пражской школы. Рассматриваются причины обращения к жанру визи́и. Освещается природа онирических элементов и их функции. Рассматриваются особенности их применения в творчестве поэтов. Утверждается мысль, что онирические картины в творчестве поэтов выступают своеобразными формами выражения авторских интенций, органической частью установления связей с миром. Форма художественного сна позволяет в одной точке онирического пространства концентрировать наиболее важные для поэтов идейные блоки. В онирическом пространстве произведений поэтов-«пражан» осуществляется самоидентификация экзистента. Лирический герой в психодинамике эволюции его характера в значительной степени создает образ автора и как бы укрепляет собственно автора в его реальных действиях.

Ключевые слова: лирика, поэтика, визи́я, онирокритика, модус, экзистент, лирический герой, лирический персонаж

Shatsky I. V. Genre of vision in the Prague school poets' works / I. V. Shatsky // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series: Philology. Social Communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. Part 2. – P. 94–99.

The problems of studying of literary oneirocriticism of Prague school poetry are analyzed and comprehended. The correlation of “literary dreams” with the conception emphasis and general inspiration of literary text is established. Consequently, the basic task in the system of this criticism is to search the scopes, properties and parameters of Prague school poets' lyrics.

Pictures of “literary dreams” in the works of artists are the kind of expressions of authors' intentions, an integral part of establishing the links with the world. The form of the “literary dreams” makes the possibility for poets to concentrate the most important ideological blocks at one point of the literary dreams' space. Analyzing their texts as a whole, it is easy to notice the inner nerve that unites different thematic branches and stylistic features together. This nerve, this core is the author's identity, which is full of thoughts and actions desiring and upraises the man's spirit often tearing it apart, but they are the parts of a single organism.

In the oneirospace of the poets' works the self identification of the existent takes place. The great goal cause all-absorbing faith which in its turn gave rise to boundless bravery. This way was found the state of heroism which characterized the lyrical hero of the Prague-school poets and in which the human life beyond its civic mission considered to be deprived of self-value. The vision pictures of their poetry are submitted to this idea.

Keywords: lyrics, poetics, vision, oneirocriticism, modus, existent, lyrical hero, lyrical person.